

УДК 376.62: 316.6:159.9.07

Ксенія Андросович,
м. Київ

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статье рассмотрены проблемные вопросы работы педагога с одаренными школьниками, выделены качества учителя и обозначены условия, способствующие развитию одаренных детей. Для поддержки личностного саморазвития одаренных учеников современному педагогу крайне необходимо совершенствовать свое педагогическое мастерство через приобретение новых теоретических знаний и практического опыта в области педагогики, психологии, использовании Интернет-технологий и т. п.

Ключевые слова: *поддержка, развитие, одаренность, старшекласники.*

The article deals with issues concerning the teacher of gifted senior pupils, singled out as a teacher and is defined by conditions that promote the development of gifted children. The author emphasizes that to maintain personal self-development of gifted student's teacher today is extremely necessary to improve their own skills through the acquisition of new theoretical knowledge and practical experience in the field of pedagogy, psychology, use of Internet technologies, etc.

Key words: *support, development, gift, senior pupils.*

Під час практичної діяльності вчитель зустрічається з проблемами кожної дитини. Це зумовлено, з одного боку, неадекватним ставленням до себе, що породжує невпевненість чи тривожність або самовпевненість, а з іншого – недоліками саморегуляції, типовим виявом якої є неорганізованість, що може виявляється у різних видах і формах. Найчастіше проблеми виникають в учнів у сфері визначення цілей саморозвитку і вибору засобів самовиховання. Головна проблема полягає в нестачі волі в реалізації задуманого. Спробуємо обґрунтувати умови педагогічної підтримки особистісного саморозвитку обдарованих старшокласників. Звісно, вирішення означеної проблеми більш оптимально здійснюється за реалізації концепції психолого-педагогічного супроводу. На жаль, такий супровід складно організувати на сучасному етапі з певних причин (у багатьох навчальних закладах немає психологів, які могли б взяти на себе відповідальність за рішення поставлених завдань). Проте, незважаючи на складні обставини можна створити учням умови для саморозвитку, вирішення конкретних проблем конкретної особистості. Головна мета педагогічного колективу, вчителя – ввести особистість дитини в режим саморозвитку, на всіх вікових етапах підтримувати і стимулювати цей режим, формувати віру в себе, забезпечувати інструментарієм її саморозвиток.

Так, І. В. Бура виділяє такі переваги педагогічної підтримки саморозвитку особистості обдарованого старшокласника [3]:

– можливість слідувати за природним розвитком дитини, зважати лише на вікові закономірності й на особистісні досягнення, в яких закріплено зусилля, докладені для просування вперед;

– визнання безумовної цінності внутрішнього світу кожної особистості, пріоритетності потреб, цілей та цінностей саморозвитку;

– дорослий не є тим, до кого може звернутися дитина (деякі діти не можуть зробити жодного кроку або до останнього класу виконують домашні завдання разом з батьками). Дорослий спонукає дитину до знаходження та прийняття самостійних рішень, допомагає брати необхідну міру відповідальності, тобто створює необхідні умови для саморозвитку, здійснення особистісного вибору.

Науковці (Н. Лейтес, А. Матюшкін, А. Савенкова та ін.) давно спростували традиційну думку про те, що обдарована дитина – це дитина, яка успішна у навчанні (відмінник) [10; 11; 12 та ін.].

Застосування терміна «обдарованість» викликає багато суперечок, особливо, коли його розуміють як певну (генетично обумовлена) винятковість. Хоча це розуміння допустиме та справедливе, є й інше обґрунтування, що висвічує інший аспект проблеми обдарованості. Мозок людини має здатність до творчості. Це можна розглядати, як найбільший дар природи, і в цьому контексті «обдарованість» постає не як винятковість, а як «потенціал», «дар», наявний у кожного. Розуміння цього важливо не лише для виявлення дидактичних аспектів проблеми навчання та педагогічного супроводу обдарованих і здібних дітей, а й для побудови дидактичної системи, орієнтованої на розвиток людського потенціалу загалом [5].

Серед сучасних концепцій обдарованості популярною є концепція, розроблена одним з відомих фахівців в області навчання обдарованих дітей – Дж. Рензулі. Згідно з його теорією, обдарованість є поєднанням трьох характеристик: *інтелектуальних здібностей* (що перевищують середній рівень), *креативності* та *наполегливості* (мотивації, орієнтованої на певну задачу).

У спеціальній літературі специфічні особливості обдарованих дітей докладно описано (К. Абрмс, Ю. Гильбух, А. Карне, Н. Лейтес, Ф. Монкс, А. Матюшкін, А. Савенков, К. Теккс, Л. Холлінгуорт, В. Юркевич та ін.). Важливою особливістю обдарованих вважають незбалансованість розвитку особистості: випередження однолітків в інтелектуально-творчому плані, що часто може поєднуватися з середнім рівнем психо-соціального або фізичного розвитку дитини.

Серед проблем навчання обдарованих дітей можна виділити дві стратегічні:

– *перша* – не важливо, чи буде обдарована дитина випереджати однолітків у підлітковому та юнацькому віці, чи стане потім видатним фахівцем, головною потребою є навчання дитини відповідно до темпу, що їй доступний;

– *друга* – потреба шукати педагогічні можливості для підтримки рівня й темпу розвитку [6].

Саморозвиток обдарованих учнів може бути реалізовано за таких умов: своєчасна діагностика можливостей, адекватний зміст навчання, впровадження особистісно орієнтованої

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

та розвивальної технологій, психолого-педагогічна підтримка учня, активна професійна діяльність вчителя, використання Інтернет-середовища для розвитку, освіта та соціалізації учнів [1; 2; 4].

На думку науковців, виявлення старшокласників, які володіють непересічними здібностями, є складною проблемою. Однак, дотримуючись загальноприйнятої типології обдарованості у науці, ми виділяємо: *інтелектуальну, творчу, академічну та соціальну*. Для діагностики обдарованості розроблено низку методик. Так, для виявлення інтелектуальної обдарованості рекомендовано використовувати методику дослідження інтелекту у дітей Д. Векслера, творчої (образне і вербальне мислення) – тести Р. Торренса тощо. До того ж, необхідно використовувати методику вивчення здібностей учнів Р. Овчарової і методики, спрямовані на вивчення особистісних особливостей та якостей учнів. Це надасть можливість отримувати своєчасну інформацію про їхній потенціал.

Упровадження психолого-педагогічної підтримки створює умови для забезпечення власної навчальної діяльності старшокласників, обліку і розвитку індивідуальних особливостей. Головним у цьому питанні є спосіб навчання, що сприяє розвитку внутрішніх механізмів особистісного саморозвитку старшокласників, їх інтелектуальних здібностей, успішної соціалізації у соціумі [2; 7].

Багато зарубіжних науковців та фахівців у галузі навчання обдарованих дітей вважають доцільним та необхідним проходження спеціалізованого практичного стажування вчителів щодо професійної діяльності з обдарованими дітьми. Готовність вчителя працювати з обдарованими дітьми передбачає наявність у нього теоретичних знань і практичного досвіду. Основним елементом спеціальної підготовки вчителя є його стажування у класі, де обдаровані діти становлять лише частину загального учнівського колективу.

Дослідники і фахівці в галузі підготовки кадрів для навчання обдарованих дітей розробили низку положень щодо знань та навичок, якими повинні володіти вчителі. Ці положення є основою для розроблення програми підготовки таких фахівців. Отже, К. Сілі запропонував список професійних *умінь* вчителів (наведено у порядку зменшення значущості):

- *проекувати* процес навчання відповідно до результатів діагностичного обстеження дитини;
- *модифікувати* навчальні програми;
- *стимулювати* когнітивні здібності учнів;
- *працювати* за спеціально розробленим навчальним планом;
- *консультувати* учнів.

Підвищений інтерес сучасної педагогіки до проблеми навчання обдарованих дітей, запит суспільства на високий рівень освіти дають підстави для розроблення та реалізації програм підготовки педагогічних кадрів для системи навчання обдарованих дітей [8]. З огляду на наукові уявлення, що сформувалися в галузі педагогіки і психології обдарованості, можна передбачити, що у програмі теоретичної підготовки вчителів до діяльності з обдарованими дітьми, необхідно розглянути вагомі питання, які стосуються цієї проблеми. Серед них можна виділити такі:

- 1) *закономірності розвитку дитини та особливості прояву ознак обдарованості (загальної та її видів);*

- 2) методи виявлення обдарованості та організація діагностичного обстеження обдарованих дітей;
- 3) концептуальні моделі, що можливо використовувати під час розроблення навчальних програм для обдарованих дітей;
- 4) облік результатів психолого-педагогічного обстеження дитини у процесі складання освітньої навчальної програми;
- 5) основи диференційованого та індивідуалізованого підходів до складання навчальних програм;
- 6) умови ефективної взаємодії батьків і вчителів з обдарованими дітьми;
- 7) вибір методів навчання в професійній діяльності з обдарованими дітьми;
- 8) розвиток і стимулювання інтересів, інтелектуальних і творчих здібностей учнів.
- 9) афективний (емоційний) та соціальний розвиток обдарованої дитини;
- 10) вимоги до особистості вчителя, який працює з обдарованими дітьми.

Сформований у вітчизняній та зарубіжній практиці досвід підтверджує, що вчителі відчувають значні труднощі у побудові оптимальних взаємовідношень з обдарованими дітьми, а також дефіцит практичних і теоретичних знань, необхідних для модифікації та індивідуалізації наявних освітніх програм.

Проблему підготовки вчителів для діяльності з обдарованими дітьми розглядають як важливу. Серед якостей, необхідних такому вчителю, мають бути наявні: *чуйність, доброзичливість, високий рівень інтелектуального розвитку, оптимістичне ставлення до дійсності, почуття гумору, позитивна «Я-концепція», особистісна зрілість вчителя, емоційна стабільність*. Практична реалізація освітніх проєктів, що стосуються проблеми обдарованості, передбачає не лише проведення теоретичних та експериментальних досліджень, а й виконання широкого спектру робіт з виявлення та розвитку обдарованих дітей на всіх етапах навчання [9].

Професійна діяльність вчителя з обдарованими дітьми, що містить первинну ідентифікацію, вибір форм навчання, розроблення навчальних програм, їх оцінювання та індивідуалізацію. Це складний, динамічний, безперервний процес. Він потребує фундаментальних знань у сфері психології та педагогіки обдарованості від адміністрації установи та вчителів, співпраці з психологами, вчителями та адміністрацією інших освітніх установ і батьками. Від учителя потрібно постійне поповнення знань, вдосконалення майстерності, гнучкість, вміння відмовитися від творчої знахідки, якщо у певній ситуації вона «працює» неефективно. Чи готовий вчитель, який навчає обдаровану дитину вступити у процес постійного саморозвитку разом зі своїми учнями? Адже не кожна людина має настільки потужні творчі ресурси.

Деякі автори наводять вимоги, пред'явлені до сучасного вчителя, який навчає обдарованих дітей. Так, Л. Куликова зазначає, що сучасний вчитель повинен [9]:

- бути доброзичливим та чуйним;
- знати, відчувати потреби та інтереси дітей, вивчати психологічні особливості обдарованих дітей;
- мати позитивний педагогічний досвід;
- мати високий рівень інтелектуального розвитку;

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

- бути наділеним широким колом інтересів та вмінь;
- мати додаткову освіту, окрім педагогічної;
- бути оптимістом та життєлюбом, мати почуття гумору, але без схильності до сарказму;
- бути здоровим та життєстійким;
- володіти творчими здібностями, проявляти гнучкість та постійно самовдосконалюватися;
- мати спеціальну післядипломну підготовку для діяльності з обдарованими дітьми і бути готовим до подальшого набуття знань.

Обдарованих дітей відрізняє виняткова успішність навчання. Ця риса пов'язана зі значною швидкістю опрацювання та засвоєння інформації. Разом з тим, такі діти можуть швидко втрачати інтерес до щоденних монотонних занять. Для них важливі принципові речі, значний об'єм навчального матеріалу. Працювати з такими дітьми цікаво, але важко; на навчальних заняттях вони вимагають особливого підходу та системи навчання.

Важливим складником організації педагогічної підтримки особистісного саморозвитку обдарованих старшокласників є забезпечення висококваліфікованої індивідуальної та консультативної допомоги для батьків та вчителів. Батькам потрібно надавати необхідну інформацію про перспективи розвитку дитини, її сильні та слабкі сторони, підтримку необхідну в певний період. Необхідно також враховувати, що за раціональної та ефективної організації навчально-виховного процесу неможливо передбачити виникнення особистісних проблем в учасників освітнього процесу, які потребують допомоги психолога.

У суспільстві сформувалося уявлення про обдаровану дитину. Це поняття містить узагальнений, стереотипний характер і не містить зарозумілих обставин, індивідуальних характеристик. Таке узагальнене уявлення приховує небезпеку нівелювання, тому що не сприяє досконалому вивченню кожного учня. Обдаровані діти не схожі один на одного за своєрідністю здібностей, особистісних характеристик тощо. Ці відмінності необхідно враховувати у навчальних програмах. У гнучкій програмі виділяють відмінності за рівнем як розвитку пізнавальних процесів, умінь та навичок, так і переваг певного індивідуального стилю діяльності.

Підбір вчителів повинен ґрунтуватися не лише на їх компетентності та вмінні знаходити індивідуальний підхід до учнів. Для формування творчого мислення та поведінки у дітей важливою є наявність зразків творчої поведінки у дорослих (батьків, вчителів, референтних особистостей), а також творчої атмосфери розвитку і творчого середовища. Отже, під час підбору вчителів необхідно враховувати і такий особистісний чинник, як творчі здібності потенційного вчителя [11].

Більш сприятливий стиль професійної діяльності вчителя з обдарованими дітьми – спільна творчість з учнями. Учитель повинен не стільки передати певний комплекс знань, скільки допомогти учням зробити самостійні висновки або відкриття. Учитель повинен створювати проблемну ситуацію та вміло керувати нею. Він підводить учня до народження нового знання. Цей підхід не передбачає встановлення однозначного оцінювання за категорією «правильно/неправильно» еталонів та ідеальних відповідей. Учні можуть обговорювати різні можливі відповіді, оцінювати їх. Відсутність еталонів оцінювання створює деякі складнощі для вчителя.

Завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити дитину творчості, самостійності та виховувати в ній наполегливість, творчу сміливість щодо постановки нових проблем і пошуку рішень. Обдарований учень здатний захиститися та відстояти власну думку, якщо вчитель підтримує його творчість.

Ще раз підкреслимо, що турбота про розвиток обдарованих дітей на сучасному етапі – це турбота про розвиток науки, культури, соціальний розвиток суспільства у майбутньому. Увага до розвитку обдарованої дитини має не лише особистісний, а й соціальний зміст.

Таким чином, педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих старшокласників можлива за своєчасної діагностики з метою виявлення здібностей, розвитку вміння проектувати навчально-виховний процес. Педагогічна підтримка повинна здійснюватись за результатами діагностичного обстеження. Вона має бути адекватна змісту навчання і передбачати впровадження особистісно орієнтованої та розвивальної технологій.

Використані літературні джерела

1. *Андросович К. А.* Інтернет-ресурс як спосіб організації роботи з обдарованими старшокласниками [текст] / К. А. Андросович // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний наук.-метод. журн. / Н. Ф. Федорова (гол ред) та ін. – 2016. – № 5 (48) травень. – С. 9–13.
2. *Андросович К. А.* Психолого-педагогічний супровід процесу соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-мережі [текст] / К. А. Андросович // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : зб. наук. праць / В. В. Камишин (гол. ред.) та ін. – Вип. 16. – 2016. – С. 137–143.
3. *Бурая И. В.* Интеграция знаний и умений как условие творческого саморазвития личности [текст] / И. В. Бурая, О. С. Аранская // Химия в школе, 2001. – № 10. – 119 с.
4. *Васильева Д. Н.* Теоретическое и технологическое обеспечение творческого саморазвития школьников [текст] : (на материале уроков музыки, МХК и внеклас. занятий) : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Д. Н. Васильева. – Саратов, 2001. – 23 с.
5. *Войтенко Т.* Обучение через саморазвитие и самовоспитание [текст] / Т. Войтенко // Директор школы. – 2000. – № 3. – С. 76–86.
6. *Григорьева В. К.* Педагогические условия саморазвития личности старшеклассника во временном детско-юношеском объединении [текст] / В. К. Григорьева, Н. Е. Коробкина // Педагогика детского движения на пороге XXI века. – Хабаровск, 2000. – С. 14–22.
7. *Кларина Л.* Процесс, направленный на развитие способности быть хозяином и творцом собственной жизни: Саморазвитие субъекта. Позиция дошкольника и вопросы дидактики [текст] / Л. Кларина // Директор школы. – 2001. – № 1. – С. 59–70.
8. *Корнеева В. В.* Педагогическая культура преподавателя как условие творческого саморазвития личности студента [текст] / В. В. Корнеева // Педагогика творчества. – Хабаровск, 2002. – С.14–17.
9. *Куликова Л. Н.* Личностное саморазвитие учащегося и учителя – основа гуманистической педагогики [текст] / Л. И. Куликова // Педагогика развития. – 2001. – С. 3–10.
10. *Лейтес Н. С.* Индивидуальное и возрастное в детской одаренности [текст] / Н. С. Лейтес ; под ред. В. П. Лебедевой, В. И. Панова // Учителю об одаренных детях. – М. : ИНФРА, 1997. – 256 с.

11. *Матвеева Р.* Ориентир классного руководителя – саморазвитие школьника [текст] / Р. Матвеева // Народное образование. – 2000. – № 3. – С. 74–78.

12. *Матюшкин А. М.* Одаренность и творчество [текст] / А. М. Матюшкин ; под ред. В. П. Лебедевой, В. И. Панова // Учителю об одаренных детях. – М. : Просвещение, 1997. – С. 125–175.

Bibliography

1. *Androsovykh K. A.* Internet-resurs yak sposib orhanizatsii roboty z obdarovanymy starshoklasnykamy [tekst] / K. A. Androsovykh // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti : shchomisiachnyi nauk.-metod. zhurn. / N. F. Fedorova (hol red) ta in. – 2016. – № 5 (48) traven. – S. 9–13.

2. *Androsovykh K. A.* Psykholoho-pedahohichnyi suprovid protsesu sotsializatsii obdarovanykh starshoklasnykiv v Internet-merezhi [tekst] / K. A. Androsovykh // Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia ta praktyka : zb. nauk. prats / V. V. Kamyshyn (hol. red.) ta in. – Vyp. 16. – 2016. – S. 137–143.

3. *Buraia Y. V.* Yntehratsyia znanyi y umenyi kak uslovye tvorcheskoho samorazvytyia lychnosti [tekst] / Y. V. Buraia, O. S. Aranskaia // Khymyia v shkole, 2001. – № 10. – 119 s.

4. *Vasyleva D. N.* Teoretycheskoe y tekhnolohycheskoe obespechenye tvorcheskoho samorazvytyia shkolnykov [tekst] : (na materyale urokov muzyky, MKhK y vneklas. zaniaty) : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk / D. N. Vasyleva. – Saratov, 2001. – 23 s.

5. *Voitenko T.* Obuchenye cherez samorazvytye y samovospytanye [tekst] / T. Voitenko // Dyrektor shkoly. – 2000. – № 3. – S. 76–86.

6. *Hryhoreva V. K.* Pedahohycheskye uslovyia samorazvytyia lychnosti starsheklassnyka vo vremennom detsko-yunosheskom obedynenyy [tekst] / V. K. Hryhoreva, N. E. Korobkina // Pedahohyka detskoho dvyzhenyia na porohe XXI veka. – Khabarovsk, 2000. – S. 14–22.

7. *Klaryna L.* Protsess, napravlennyi na razvytye sposobnosti byt khoziaynom y tvortsom sobstvennoi zhyzny: Samorazvytye subekta. Pozytysia doshkolnyka y voprosy dydaktyky [tekst] / L. Klaryna // Dyrektor shkoly. – 2001. – № 1. – S. 59–70.

8. *Korneeva V. V.* Pedahohycheskaia kultura prepodavatel'ia kak uslovye tvorcheskoho samorazvytyia lychnosti studenta [tekst] / V. V. Korneeva // Pedahohyka tvorchestva. – Khabarovsk, 2002. – S.14–17.

9. *Kulykova L. N.* Lychnostnoe samorazvytye uchashchehosia y uchytelia – osnova humanystycheskoi pedahohyky [tekst] / L. Y. Kulykova // Pedahohyka razvytyia. – 2001. – S. 3–10.

10. *Leites N. S.* Yndyvydualnoe y vozrastnoe v detskoj odarennosti [tekst] / N. S. Leites ; pod red. V. P. Lebedevoi, V. Y. Panova // Uchyteliu ob odarennykh detiakh. – М. : YNFRA, 1997. – 256 s.

11. *Matveeva R.* Oryentyr klassnoho rukovodyteliia – samorazvytye shkolnyka [tekst] / R. Matveeva // Narodnoe obrazovanye. – 2000. – № 3. – S. 74–78.

12. *Matiushkyn A. M.* Odarennost y tvorchestvo [tekst] / A. M. Matiushkyn ; pod red. V. P. Lebedevoi, V. Y. Panova // Uchyteliu ob odarennykh detiakh. – М. : Prosveshchenye, 1997. – S. 125–175.